

УТИЦАЈ МЕЂУНАРОДНИХ БЕЗБЕДНОСНИХ СУБЈЕКТА НА БЕЗБЕДНОСТ ЗЕМАЉА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Снежана С. Васић

Министарство одбране, Сектор за људске ресурсе

Предмет рада јесте сагледавање утицаја међународних субјеката безбедности на безбедност земаља западног Балкана, који се заснивају на „промени карактера претње“ који се уместо опасности од класичног оружаног сукоба појављују кроз економске и социјалне неједнакости, прекограничног и организованог криминала, међународног тероризма, опасног нарушавања животне средине, као и природних непогода и катастрофа.

Нове претње безбедности довеле су до одређене измене у приступу њеном очувању, што је довело до заузимања заједничких ставова УН, НАТО-а, ЕУ, као најутицајнијих међународних субјеката безбедности да је евроатлантска безбедност недељива и да слобода, демократија, људска права и либерална економија представљају заједничке вредности и заједничке интересе. Управо таква промишљања довела су до развијања различитих концепата безбедности, које можемо сврстати у три најзначајније групе: концепт колективне безбедности, концепт сарадње у безбедности и концепт колективне одбране.

Савремени изазови, ризици и претње захтевају сагледавање новог места и улоге Западног Балкана, а пре свега Босне и Херцеговине, Републике Македоније, Републике Србије и Црне Горе, у контексту међународних интеграционих процеса. О проблему укључења наведених земаља Западног Балкана у евроатлантске интеграције постоје многе економске, политичке, социјалне, војне и друге расправе и схватања на различитим нивоима и са различитих аспеката разматрања овог питања, али њиховом дубљом анализом уочавамо да нигде нема јединственог става о начину укључења у интеграционе процесе.

У првом делу рада сагледава се аспект савремених међународних односа и њихов утицај на националне безбедности земаља западног Балкана, а у другом делу износе се могуће последице безбедносних интеграција ових земаља у међународне безбедносне организације на систем националне безбедности.

Кључне речи: *међународна безбедност, безбедносни субјекти, Западни Балкан, НАТО, ЕУ*

Увод

Реч безбедност се у савременом свету користи у свим сферама друштва, чиме се потпуно изгубила граница између тврде и меке безбедности. Концепт безбедности који је био доминантан током хладног рата данас је скупен и не

обухвата све аспекте безбедности у 21. веку. Међународна безбедност завршетком хладног рата добија на значају у другим сферама друштва, а не само у војној која је била доминантна у свету подељеном на два супротстављена блока. Иако супротстављена, та два блока давала су својим чланицама јасну представу о томе ко је непријатељ, одакле прете опасности, како се оне доживљавају и како могу да се спрече. Данас то више није случај, јер се савремени свет налази у периоду бројних противречности, истовременом процесу фрагментације и интеграције, на раскршћу глобалне структуре и у непрестаном преобликовању. Систем међународне безбедности суочава се са бројним изазовима, ризицима и претњама.

Терористички напади 11. септембра 2001. године наметнули су потребу поновног преиспитивања начина на који безбедност треба да се посматра. Тако је тероризам као веома озбиљна невојна и недржавна претња поново дошао у први план, што је код многих држава наметнуло потребу да се ослањају на традиционална војна средства у одбрани од нових невојних претњи. Упоредо са тим покренуте су нове међународне иницијативе са циљем да се превазиђу ови проблеми, а ради заштите сопствене безбедности. У савременом „глобализованом свету“, поред постојања *традиционалних претњи* (ратови унутар и између држава), суочени смо и са *асиметричним претњама* које су последица употребе нових технологија и пораста утицаја нетрадиционалних претњи (организовани криминал, тероризам, еколошке и демографске претње и др.). У том смислу традиционални концепт безбедности постаје неефикасан инструмент у решавању безбедносних проблема, а редефинисање појма безбедности и успостављање међународног или колективног безбедносног система на новим основама постаје императив.

У 20. веку Балкан је био поприште нестабилности, сукоба и ратова. У тим догађајима створени су специфични односи између појединих народа и држава који су резултирали непријатељствима, мржњом, неповерењем и немогућношћу успостављања стабилних добросуседских односа заснованих на повезаности и сарадњи, а које би могле довести до успостављања демократских тековина тих друштава и обезбеђења просперитета. Проблеми безбедности балканских земаља у прошлом веку имали су свој континуитет дешавања већ од почетка века са кризом суверенитета Босне и Херцеговине, преко Балканских ратова, Првог и Другог светског рата и грађанског рата на простору бивше Југославије деведесетих година. Наслеђени проблеми безбедности земаља Балкана наставили су свој континуитет са догађајима из претходног века и на почетку 21. века, са настанком нових безбедносних изазова. Оно што карактерише овај део Европе и разликује га од осталих јесте континуитет нестабилности и актуелност безбедносних проблема и у савременим условима, где се, поред осталог, као такви ретко где могу наћи.

Суочавање са бројним облицима угрожавања безбедности државе, усмерених против остваривања, очувања и унапређења безбедности једне државе одвија се на два нивоа – нивоу спољне, међудржавне сарадње са другим субјектима међународних односа, али и на унутрашњем нивоу, нивоу државе која се стара за одржавање мира и реда, односно постојећег друштвеног, правног и политичког поретка, имајући у виду, како опште друштвене интересе, тако и специфичне интересе појединих друштвених група и појединаца.¹

¹ Енциклопедија политичке културе, Савремена администрација, Београд, 1993, стр. 1134.

Већина држава у региону Балкана данас прихвата и унапређује вредности демократије, економске и друштвене стабилности и безбедности, што умањује могућност избијања сукоба и позитивно утиче на безбедносно окружење. Томе свакако доприноси подизање регионалне безбедности на виши ниво који се у све већој мери заснива на сарадњи и заједничким и усаглашеним активностима у области безбедности, политике и економије и другим областима које су усмерене на очување стабилности и предупредивање криза у овом региону.

На читавом европском континенту питање безбедности не представља толико велико ограничење за развој нација, држава и региона у њиховом свеукупном напретку, као што је то случај са земљама Балканског полуострва. Наслеђени проблеми из прошлости, историјске противречности, као и последице сукобљавања народа на простору Балкана и данас утичу на стање безбедности у том региону. Ризици од избијања ратова и других оружаних сукоба на овом простору, иако су смањени, нису у потпуности елиминисани. У политичком смислу, земље Балкана су на различитим степенима интеграције у европске и евроатлантске структуре, што са једне стране може представљати проблем, али са друге може бити и покретачка снага за даље напоре на стабилизацији политичких, економских, социјалних и других прилика ради остварења државних циљева.

Због бројних и разноврсних безбедносних проблема, различитог нивоа повезаности безбедносних изазова и претњи и њиховог ризичног регулисања и међународном поимању безбедности, последњих година често се среће термин „Западни Балкан“. Чињеница је да се на простору западног Балкана налазе државе које су чланице НАТО-а (Република Албанија и Република Хрватска), али и оне које нису интегрисане у евроатлантске безбедносне структуре (Босна и Херцеговина, Република Македонија, Република Србија и Црна Гора), већ су укључене у Програм НАТО-а „Партнерство за мир“.

Савремени изазови, ризици и претње захтевају сагледавање новог места и улоге Западног Балкана, а пре свега Босне и Херцеговине, Републике Македоније, Републике Србије и Црне Горе, у контексту међународних интеграционих процеса. О проблему укључења наведених земаља западног Балкана у евроатлантске интеграције постоје многе економске, политичке, социјалне, војне и друге расправе и схватања на различитим нивоима и са различитих аспеката разматрања овог питања, али њиховом дубљом анализом уочавамо да до сада нема јединственог става о начину укључења у интеграционе процесе. Питања од стратегијског значаја која ове земље морају хитно да реше су – како се поставити у новом геополитичком окружењу диктираном савременим безбедносним изазовима и претњама, и који је најбољи начин укључивања у интеграције као одговор на те изазове и претње, без губљења националног идентитета.

Након Првог светског рата, који је донео нове врсте оружја и начине ратовања, дошло је до потребе изналажења нових одговора на питања заштите националне безбедности држава. Управо тада се развија и идеја о колективној безбедности, а долази и до развијања посебне научне дисциплине која изучава међународне односе. Уколико речи безбедност додамо префикс „колективна“ и разматрамо термин колективна безбедност, можемо рећи да он означава стање система безбедности унутар групе суверених држава. То је систем за адекватан одговор међународне заједнице на кршење међународног мира, уперен против народа једне или групе суверених држава унутар система колективне безбедности.

Други светски рат са огромним бројем жртава, пре свега цивила иза борбене линије, великим разарањем и пустошењем свих ресурса једне државе, условио је поновно преиспитивање појма националне безбедности и повећање улоге Организације уједињених нација² у очувању међународне безбедности. Током хладног рата појам безбедности се изједначавао углавном са војном безбедношћу и готово у потпуности је одговарао америчким појмовима функционисања међународних односа у којем су Сједињене Америчке Државе „светионик демократије“ за читаво човечанство, коме се супростављају ригидни антикапиталистички и антилиберални идеолошки системи.³

Распад Источног блока и Совјетског Савеза оставио је једну врсту безбедносног вакуума, како у Европи, тако и у Азији. Многе бивше совјетске републике постале су регионалне силе, а многе арапске земље ојачале су своје позиције у том периоду. Нуклеарно наоружање постало је доступно и другим земљама, чиме се усложавала међународна безбедност. Практично, Сједињене државе су се као суперсила – победница суочиле, уместо са противником једнаке снаге, са великим бројем малих држава наоружаних оружјем за масовно уништење, са регионалним силама које су покушавале да својим суседима наметну сопствену безбедносну перцепцију.

Крај хладног рата практично је означио и крај релативно стабилне и симетричне поделе моћи унутар међународне заједнице, што се знатно рефлектовало и на промене у безбедносној сфери, пре свега кроз смањење ризика од војног сукоба глобалних размера. Међутим, свет је истовремено суочен са бројним традиционалним, али и новим изазовима, ризицима и претњама безбедности, чије су последице сиромаштво и социјална угроженост дела становништва, етнички и верски екстремизам, регионални и локални сукоби, тероризам и организовани криминал, пролиферација оружја, илегалне миграције, климатске промене и све израженији дефицит енергетских ресурса. Њихова суштинска одлика је да све више постају непредвидиви, асиметрични, и да имају транснационални карактер. Овакви безбедносни изазови, ризици и претње итекако угрожавају стабилност појединих земаља и читавих региона, а самим тим и глобалну безбедност. Такав карактер савремених изазова, ризика и претњи безбедности утицали су на то да је безбедност недељива, при чему је све очигледније да ниједна земља није у стању да самостално решава све сложеније проблеме очувања и јачања националне безбедности. Због тога се безбедност у савременим условима све више сагледава глобално, а национална безбедност је све значајније повезана са стањем безбедности у ширем и даљем окружењу, при чему се концепт безбедности „проширује“ и „продубљује“ хоризонтално, са чисто војне димензије на остале области друштва, попут политике, економије, екологије, информатике и слично.⁴ Истовремено, концепт безбедности проширивао се и вертикално, напуштајући тако државу као јединог референтног објекта безбедности (оно што се штити), одно-

² Организација уједињених нација је основана 1945. године на темељима Друштва народа.

³ Кисинџер Х.: *Дипломатија*, Београд, Верзал прес, 1999, стр. 5–36.

⁴ Такве ставове поткрепљује и чињеница да НАТО мења перцепцију претњи и прилагођава се новим тенденцијама и смеровима проширења концепта безбедности на остале сфере друштва, при чему се у Стратешком концепту НАТО-а (усвојен у новембру 1991. године) истиче да су „за разлику од преоминантних претњи из прошлости, преостали ризици по безбедност Савеза мултидимензионални и мулти-дирекционални (...) Данас је могуће извести закључке из чињенице да безбедност и стабилност имају политичке, економске, социјалне и еколошке елементе као и незаобилазну одбрамбену димензију”. Документ доступан на: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_23847.htm

сно јединог субјекта безбедности (онај који штити). Поред државе, било као референтни објекти или као субјекти безбедности на сцени се појављују и други актери – од појединаца, преко друштава и нација, до региона и глобалног поретка.

Крај осамдесетих и почетак деведесетих година карактеришу битна дешавања на светској сцени⁵ која битно утичу на редефинисање појма безбедности, како на светској сцени, тако и у региону. Идеолошки, политички и војни ривалитет између две суперсиле и њихових блокова престао је да буде релевантан у кратком периоду. Овај преокрет потиснуо је страх од нуклеарног рата, али и конвенционалних оружаних сукоба већих размера у други план. На дневни ред међународне безбедности дошле су невојне претње попут урушавања држава, унутрашњих сукоба, тероризма и организованог криминала. Интензиван је већ постојећи постхладноратовски тренд да невојне и недржавне претње долазе у први план, али и указује на разорност коју такве претње могу имати по светски мир и стабилност. Као резултат тога, многе државе су почеле поново да се ослањају на традиционална војна средства у одбрани од ових нових невојних претњи⁶, а државе региона препознају интерес у удруживању своје војне моћи са НАТО-ом, те се ствара нови безбедносни оквир у региону.

Западни Балкан свакако није само географска одредница, већ и политички појам препознат за регион који се налази на сложеном путу изградње демократских вредности друштва и који још није у потпуности укључен у евроатлантске интеграције. Земље овог региона повезују заједничка историја, степен економског развоја, као и испреплетени безбедносни изазови, ризици и претње. Упркос постојећим разликама, уочава се да су све земље западног Балкана у својим стратегијским документима донеле исправан закључак да се саме не могу супротставити савременим изазовима, ризицима и претњама и да су међусобна сарадња и координирано деловање у оквиру међународних организација и система колективне безбедности једино могуће решење. При томе, само постојање стратешко-доктринарних докумената код свих држава западног Балкана може се сматрати великим искорак ка већој стабилности региона, који неминовно води ка стварном усвајању неопходних вредности и увођењу категорија дефинисаних норми.

Компаративном анализом стратешких докумената можемо закључити да скоро све земље западног Балкана перципирају безбедносно окружење и дефинишу асиметричне претње на исти начин као и најутицајнији међународни безбедносни субјекти, додајући одређене специфичности карактеристичне за сваку земљу понаособ: међународни тероризам; пролиферација оружја за масовно уништење; организовани криминал; илегалне миграције становништва; сајбер претње; илегална трговина дрогом, конвенционалним наоружањем и људима; природне и техничко-технолошке несреће; економска нестабилност, сива економија и корупција.

Веома је битно напоменути да све земље разматрају оружане сукобе као могуће безбедносне претње, али мало вероватне. Наведене претње су асиметричне и имају транснационални, асиметрични и непредвидиви карактер. Земље западног Балкана су их препознале и донеле исправан и једини могући закључак да им се саме не могу

⁵ Пад Берлинског зида 1989, уједињење Немачке 1990. и имплозија Совјетског Савеза 1991. године.

⁶ Видети фусноту бр. 4.

супротставити, и да је за супротстављање истим потребна сарадња између земаља и координирано деловање у оквиру међународних организација и система колективне безбедности. Само на тај начин могуће је спречити, односно минимизирати последице деловања међународних терористичких и криминогених организација, које су главни узрочници највећег броја ризика и претњи безбедности.

На простору Западног Балкана у току је процес транзиције који је веома противречан и компликован. Низак животни стандард, незапосленост и сиромаштво доводе до неповољних демографских кретања, која се огледају у негативном природном прираштају, опадању броја радно способног становништва, порасту броја пензионера, напуштању руралних подручја и кретању становништва ка великим градовима у потрази за послом, одласку из земље млађе и образоване популације и др. Промене у демографској структури у дужем периоду утичу на безбедност земаља. С друге стране, неразвијеност, сиромаштво и недовољне стране инвестиције условљавају коришћење застарелих „прљавих“ технологија које директно утичу на повећано загађење животне средине и здравље људи⁷. Низак степен образовања условљава појаву еколошки неодговорног понашања становништва. Део историјског наслеђа који представља наслеђе оружаних сукоба деведесетих година на територији бивше СФРЈ произвео је и неке неке нове претње које су карактеристичне за државе са тог географског простора. То су, поред осталих, вишак наоружања, национални, политички и верски екстремизам.

Остале претње дефинисане у националним стратегијама карактеристичне су за једну до две земље и представљају одраз специфичности друштвено-историјских услова у којима се свака земља западног Балкана понаособ налази. Будућност одбрамбених политика држава региона усмерена је ка евроатлантским интеграцијама, јачању поверења и сарадње као опцији за одговор на савремене, нове, асиметричне претње региону. Даља еволуција претњи, појава нових безбедносних концепата вероватно ће зависити од ситуације на глобалном нивоу и међусобних корелација између водећих сила света у будућности.

Основна обележја савременог појма безбедности

За безбедност се обично каже да је настала када и живи свет, односно човек. Основна преокупација сваког живог бића јесте да опстане, да се развија и да обезбеди наставак своје врсте. У савременим условима поставља се питање да ли је потребно дефинисати појам безбедности и, ако јесте, како је то могуће урадити на један опште-прихватљив начин. Наиме, данас постоје озбиљни спорови у научним круговима о садржини појма националне безбедности с обзиром на широк дијапазон садржаја, елемената, појмова и односа у друштвеној, природној и техничкој сфери, које би тај појам требало да обухвата.

Национална безбедност је способност државе (нације) да опстане тако што ће заштитити свој територијални интегритет и суверенитет, остварити политичку самосталност и, уз помоћ државних атрибута, заштитити своје унутрашње вредности од свих облика угрожавања, без обзира на то да ли долазе споља или се налазе унутар

⁷ На пример: коришћење бионерзградивих материјала.

државе. Заштита основних вредности друштва заснива се на активности националних безбедносних структура у оквиру специфичног система безбедности. Систем безбедности, поред осталог, служи и за успостављање унутрашње и спољашње равнотеже у оквиру међународне заједнице. У корпус вредности које се чувају и унапређују деловањем система националне безбедности најчешће се убрајају: идентитет, опстанак у најширем значењу те речи, опстанак државе, национални опстанак, физичко самоодржање, територијални интегритет, политичка самосталност, квалитет живота и др. Национална безбедност доводи се у везу или се поистовећује са државном безбедношћу, па се разуме и као скуп свих безбедносних функција одређене политичке заједнице. Истовремено, она се користи и за то да означи настојања једне нације да организовано оствари и заштити виталне националне интересе.

Без упуштања у детаљније анализе различитих покушаја дефинисања националне безбедности, у овом раду се могу издвојити, као и у случају општег појма безбедности, они елементи који су неспорни или су заједнички у различитим покушајима дефинисања и представљају садржину националне безбедности. То су:

- држава као објекат и субјекат националне безбедности;
- одбрана и контрола националне територије, акваторија и ваздушног простора;
- јавна безбедност људи и њихове својине;
- очување и одржање националног (државног) суверенитета;
- остваривање основних функција друштва: социјално-економске, друштвено-политичке, културне, еколошке, привредне итд;
- стратегија и политика безбедности;
- обезбеђење националних интереса;
- обезбеђење од ерозија прокламованих вредности квалитетног живота;
- субјективни осећај безбедности, спокојства и благостања.

Из тога би се могло закључити да није само држава објект националне безбедности, већ обухвата друштвену и појединачну безбедност.

Схватање безбедности као система је исправно и свеобухватно, јер обједињује сва претходна одређења. Систем безбедности, осим што служи успостављању унутрашње, служи и успостављању спољне равнотеже у оквиру међународне заједнице. Спољну равнотежу систем безбедности остварује деловањем спољне политике на међународном плану, пре свега одвраћањем својом снагом и организованошћу, као и успостављањем спољне безбедности у оквирима међународне заједнице, сарадњом са другим државама, на основу успостављеног међународног права.

Заједничке карактеристике система националне безбедности земаља западног Балкана

Систем националне безбедности у земљама западног Балкана, у ширем смислу, чине највиши органи законодавне, извршне и судске власти: парламент, председник државе, односно монарх, савет за националну безбедност, влада, судови и тужилаштва. У ужем смислу, систем националне безбедности чине: систем одбране, снаге министарства унутрашњих послова, безбедносно-обавештајни систем и привремено формирану органи и координациона тела за поједине кризе.

Систем одбране представља јединствену, структурно уређену целину снага и субјеката одбране чији је основни циљ заштита државе од оружаног угрожавања споља. Војска је основни субјект система одбране. Оружане снаге, као главни носиоци одбрамбене делатности, добиле су нове задатке, пре свега због промене безбедносне ситуације након окончања хладног рата. У последњих двадесет година оружане снаге претежно извршавају одређене мисије и задатке, То су:

- заштита независности, суверености и територијалне целовитости земље;
- учешће у међународним мисијама очувања или наметања мира;
- пружање помоћи цивилном становништву у несрећама;
- помоћ цивилним органима власти у извршавању унутрашњих безбедносних задатака у изузетним случајевима;
- учешће у изградњи друштва (друштвена функција).

Степен остваривања задатака унутар одбрамбене делатности различит је од земље до земље, зависно од правног оквира и поимања безбедносне ситуације. Упркос новим безбедносним ризицима и претњама, најважнији задатак оружаних снага и даље је остао одбрана земље од оружаног напада споља. Међутим, од краја хладног рата носиоцима одбрамбене делатности постало је јасно да националној безбедности не прете само стране оружане снаге, него и нове невојне претње, попут тероризма, грађанских ратова, организованог криминала, „сајбер“ напада и корупције. Да би одбрамбена делатност могла ефикасно да одговори на садашње и будуће изазове било је нужно да се ова делатност реформише.

Основни циљеви реформе одбрамбене делатности најчешће су: процес довођења у одговорнији положај пред легитимно изабраним органима политичке власти, прилагођавање бројне величине и буџета оружаних снага економским могућностима друштва и новим безбедносним претњама, припремање оружаних снага за нову врсту ангажовања у мултинационалним операцијама ван националне територије и повећање интероперабилности оружаних снага како би могле ефикасно да делују са иностраним оружаним снагама у области компатибилности система опреме, обуке, језика, обавештавања, команде и контроле. Због потенцијалних опасности да се оружане снаге стално уплићу у друштво, привреду и политику, или да буду злоупотребљене за цивилно одржавање јавног реда и мира, неопходно је да буду под сталном демократском контролом и надзором од стране цивилног друштва.

Већина земаља западног Балкана је, уз уважавање специфичности, структуру основног документа из области националне безбедности дефинисала на сличан начин. Описано је безбедносно окружење, идентификовани изазови, ризици и претње безбедности и промовисани национални интереси и циљеви. Редослед навођења зависи од методологије која је коришћена током израде стратегија националне безбедности, концепција националне безбедности или сигурносне политике, документа који су само по називу различити док им је суштина иста. Компаративном анализом стратегија националне безбедности земаља западног Балкана могу се идентификовати три методолошка приступа.

Први приступ подразумева дефинисање националних вредности, интереса и циљева на првом месту, а затим перцепцију безбедносног окружења и идентификацију изазова, ризика и претњи. Према литератури, овакав приступ је карактеристичан за економски, политички и војно моћне земље. У креирању стратегије националне безбедности примениле су га Република Црна Гора и Република Македонија.

Други приступ је својствен малим, недовољно развијеним земљама које своје националне интересе и циљеве дефинишу тек пошто изврше детаљну анализу безбедносног окружења и идентификацију безбедносних изазова, ризика и претњи. Такав приступ примениле су Република Албанија и Република Србија.

Трећи приступ представља, у суштини, комбинацију прва два и подразумева перцепцију безбедносног окружења на првом месту, а затим дефинисање националних вредности и интереса. На крају се идентификују безбедносни изазови, ризици и претње. Овакав, помало неубичајен приступ примениле су Република Хрватска и Босна и Херцеговина.

За све земље може се наћи одређено оправдање за избор примењене методологије, изузев за Републику Црну Гору и Републику Македонију, које су економски, политички и војно слабе, а при том нису ни чланице НАТО-а нити ЕУ. Даља компаративна анализа стратегија националне безбедности земаља западног Балкана подразумеваће анализу њихових структурних елемената, односно уочавања специфичности, сличности и разлика у начину перцепције и дефинисања националних вредности, интереса и циљева.

Велики број земаља западног Балкана се у својим уставима и стратегијама националне безбедности, приликом дефинисања националних интереса, позивао на националне вредности које су, у ствари, општеприхваћене вредности засноване на европској историји, култури и традицији. У следећој табели приказане су вредности које су као своје препознале и најчешће дефинисале државе западног Балкана.

Табела бр. 1 – Вредности које као своје препознају државе западног Балкана

Земља	Хрватска	БиХ	Црна Гора	Албанија	Македонија	Србија
Национална вредност						
Демократија	+	+	+		+	+
Слобода	+		+			+
Равноправност	+	+	+			+
Владавина права	+	+	+		+	+
Основна људска права и слободе	+	+	+		+	+
Приватно власништво	+		+		+	+
Суверенитет		+				+
Социјална правда	+	+	+			+
Очување животне средине	+		+		+	+

Као израз достизања прокламованих националних вредности, земље западног Балкана дефинисале су одређене националне интересе. У наредној табели приказани су национални интереси који су заједнички за већину држава региона.

Табела бр. 2 – Национални интереси држава западног Балкана

Земља	Хрватска	БиХ	Црна Гора	Албанија	Македонија	Србија
Национални интерес						
Чланство у ЕУ	+	+	+	+	+	+
Чланство у НАТО	+	+	+	+	+	
Територијални интегритет	+	+	+	+	+	+
Независност	+	+	+	+		+
Суверенитет	+	+	+	+		+
Национални идентитет	+		+		+	+
Стабилност и економски развој	+		+	+	+	+
Мир и безбедност	+	+	+		+	+
Демократија	+	+	+		+	+
Очување и заштита жив. средине	+		+	+	+	+
Заштита живота и имовине грађана			+	+	+	+

Из ове табеле може се закључити да су све земље региона привржене демократији, миру и безбедности. Очување територијалног интегритета представља јединствен национални интерес, уз јавно декларисање да не постоје територијалне претензије према суседима. Поштовању националног идентитета, суверенитета и независности, без обзира на незнатне разлике у формулацијама, посвећена је посебна пажња као круцијалним националним интересима. Такође, све земље, изузев Републике Србије, дефинисале су чланство у ЕУ и НАТО-у, као свој примарни национални интерес и циљ.

Поред наведених националних вредности и интереса који су заједнички за већину земаља, одређене земље су јасно исказале одређене специфичности у дефинисању националних интереса и виђењу свог места и улоге у међународној заједници. Република Хрватска исказује уочљиву забринутост за сопствене сународнике у суседним државама. Република Црна Гора пренаглашава залагање за чланство у ЕУ и НАТО-у. Република Албанија заступа тезу да је албански фактор од примарног значаја у региону, чиме се промовише у незаобилазан фактор у стварању хармоничне атмосфере суживота. Као највећи ризик по безбедност Републике Македоније назначена је могућност исказивања екстремног национализма, расне и верске мржње који могу битно утицати и на опстанак државе.

Веома је интересантно да се у Стратегији националне безбедности Републике Србије ниједном речју не помиње војна неутралност, чак се у преамбули исказује спремност Републике Србије да у оквиру УН, европских и других међународних

организација и регионалних структура, доприноси изградњи и унапређењу сопствене, регионалне и глобалне безбедности.⁸ Такође, истиче се и следећи став да ће, полазећи од уверења да је национална безбедност Републике Србије уско повезана са безбедношћу региона југоисточне Европе и континента у целини, Република Србија унапређивати односе са чланицама ЕУ, као и чланицама и партнерима НАТО-а на основама непосредне, блиске и дугорочне сарадње и заједничког деловања.⁹

Компаративном анализом стратегијских докумената долазимо до закључка да су политике одбране земаља западног Балкана засноване на интегралном и свеобухватном приступу питањима безбедности. У складу с тим, њихове стратегије националне безбедности усмерене су на развој политичких и војних способности неопходних за очување националних интереса, али и давање доприноса међународној безбедности, кроз стварање услова за њихову интероперабилност са системима одбране држава укључених у евроатлантске интеграције. Самим тим, можемо рећи да су безбедносни трендови земаља западног Балкана:

- 1) обезбеђење пуног спектра одговора на садашње и будуће безбедносне изазове, војне и невојне природе;
- 2) демократски развој и унутрашња стабилност и безбедност свих земаља региона;
- 3) допринос у изградњи стабилног и безбедног окружења;
- 4) развијање партнерства и сарадње са земљама региона;
- 5) даље прикључење земаља региона Европској унији, али и НАТО-у.

Подизање укупног нивоа развијености земаља западног Балкана, успешно спровођење процеса демократизације и транзиције, заштита људских права унутар државних граница и изван њих, као и изналагање прихватљивих начина за превазилажење, у првом реду, политичких и економских проблема, доприноси стабилности, а тиме и већој безбедности у региону, а истовремено и у свету. Чињеница да у свим државама региона постоје демократски изабране власти које имају јако политичко опредељење да што брже уђу у основне евроатлантске интегративне процесе, а пре свега у Партнерство за мир, Европску унију и НАТО, представља снажну гаранцију стабилности региона западног Балкана.

На основу свестране анализе може се закључити да су национални интереси земаља западног Балкана у великој мери усаглашени, што представља битан квалитет у смислу отклањања потенцијалних неспоразума и сукоба у региону. То је вероватно резултат чињенице да су све земље чланице НАТО-а или програма Партнерство за мир, односно чланице Европске уније или кандидати за чланство. У прилог томе говори важна и неспорна чињеница да свим земљама региона управљају демократски изабране власти, што у великој мери поспешује сваки вид сарадње, укључујући и сарадњу на пољу безбедности.

⁸ *Стратегија националне безбедности Републике Србије*, Београд, 2009, страна 2.

⁹ *Ibid*, стр. 15. и 16.

Могуће последице безбедносних интеграција земаља западног Балкана у међународне безбедносне организације на систем националне безбедности

У данашњем односу снага и моћи, у процесу глобализације и стварања „новог светског поретка“, у смислу постизања потребног нивоа одбране и безбедности у целини, свака земља, па и земље западног Балкана, разматрају актуелне облике колективне безбедности.

Реално посматрајући геополитичко и геостратешко окружење овог региона и изазове који угрожавају безбедност његових држава, намеће се закључак да се ослонцем на сопствене снаге не може остварити жељени степен безбедности и успешног развоја, те да је *савезништво* начин да се сачувају витални национални и државни интереси и повећа укупна друштвена и одбрамбена моћ. Оваква оријентација није спорна када се има у виду укупна одбрамбена моћ малих земаља и чињеница да у савременом свету безбедност више не може бити дефинисана у смислу искључиво војних интереса, већ је треба схватити у смислу енергије, хране, животне средине и људске безбедности.

Са друге стране, Народна скупштина Републике Србије усвојила је, 26. децембра 2007. године, Резолуцију о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка, према којој је Република Србија војно неутрална у односу на постојеће војне савезе. „Посматрано са становишта одбране државе, неутралност подразумева ослањање на сопствене снаге, настојање да се самостално граде односи са другим државама и да се сопствена безбедност штити властитим снагама, без помоћи са стране.“¹⁰ То, наравно, не значи да се Република Србија одрекла права на одбрану и оваква одлука свакако је не ограничава у погледу развијања односа сарадње са међународним безбедносним субјектима. Посебно што помену-та Резолуција даје могућност да се опредељење о војној неутралности може променити поновним референдумом. „Опредељење Републике Србије да буде војно неутрална првенствено се односи на војну, односно одбрамбену функцију државе, односно на незаинтересованост државе за приступање постојећим војним савезима, а не на политички аспект неутралности. У савременим међународним односима политичка неутралност је више теоријска могућност, него што је реалност.“¹¹

Западни Балкан данас је окружен чланицама Европске уније и Северноатлантског пакта и на политичкој карти Европе једно је од ретких подручја која нису у потпуности укључена у европске и евроатлантске интеграције. Земље овог подручја и данас су оптерећене многобројним проблемима, који су у већој мери последица ратних сукоба и економске неразвијености, тако да је вероватноћа њихове скоре интеграције у ЕУ различита и углавном мало вероватна. Поред наслеђа рата и недовршене транзиције њихових привредних и политичких система ове земље и даље оптерећују етничке напетости, нерешени територијални спорови, миграторни проблеми, неразвијена инфраструктура, корупција и организовани криминал и др. Посебан проблем представљају подручја која су даље под међународним протекторатом.

¹⁰ Ковач М.: *Политика или војна неутралност Републике Србије*, Публикација Економија и безбедност, ЦЦВО, Београд, 2009, стр. 149–160.

¹¹ Ibid.

Процес изградње безбедносне заједнице у региону западног Балкана и њена интеграција у оквиру међународне безбедности одвија се под снажним утицајем међународне заједнице. Међутим, регион је још увек осетљив на низ нерешених проблема – будући статус Косова нико не може да предвиди, опстанак Босне и Херцеговине као јединствене државе је неизван, као и исход спора који Македонија води са Грчком око имена државе. Када разматрамо безбедносну интеграцију региона западног Балкана, ситуација није тако јасна као у случају интеграционих процеса прикључења ЕУ. Албанија и Хрватска постале су чланице НАТО-а, Македонија је спречена да постане чланица на самиту НАТО-а 2009. године у Букурешту од стране Грчке, док је Србија прогласила војну неутралност. Црна Гора и Босна и Херцеговина испољавају велику вољу да постану чланице НАТО-а, али је њихов демократски потенцијал веома слаб за остваривање националног циља. Имајући све то на уму, не можемо рећи да регион западног Балкана красе уједначене политике безбедности, иако је садржај стратегијских докумената углавном усаглашен. Управо зато, јачањем регионалних веза (као предуслов прикључења ЕУ), државе западног Балкана мораће ојачати спољну и унутрашњу стабилност државе и унапредити сарадњу, чиме ће створити потребне услове за приступање у „глобалну мрежу безбедности“.

Анализа ефеката настојања ЕУ и НАТО-а да подстакну регионалну сарадњу на Балкану током последње деценије говори да, поред постигнутих резултата, она има и неке неочекиване последице. Опредељење свих држава западног Балкана да постану чланови Европске уније не утиче аутоматски на побољшање њихових међусобних односа. Као и деведесетих година, свака од ових земаља заинтересована је за властити улазак у ЕУ, чак и уколико то не повећава изгледе суседа да постигну исто. Поједини истраживачи процењују да „напори појединих земаља да убрзају процес своје интеграције у ЕУ доводи до слабљења регионалне сарадње“¹².

С друге стране, сведоци смо чињенице да међународна заједница не примењује уједначену стратегију према Западном Балкану. Њен наступ варира од блиске сарадње до условљавања и стварања напетости према неким земљама, чиме повећава регионални конфликтни потенцијал. Оваква ситуација представља тест зрелости држава западног Балкана, који им намеће потребу да дефинишу и спроводе јаснију и самосталнију спољну и безбедносну политику, с обзиром на то да ће међународно присуство у одређеном тренутку бити знатно смањено. Да би испуниле постављене стратегијско-доктринарне циљеве који се односе на развој регионалне сарадње у области безбедности и да би политике безбедности биле недвосмислене, државе западног Балкана мораће да користе, поред државног, и регионални потенцијал, развијајући културе мира и међусобне сарадње.

Интеграција у НАТО

Организација северноатлантског уговора – Североатлантска алијанса (енг. North Atlantic Treaty Organization – NATO) јесте динамична политичко-војна организација, која се стално трансформише у складу са проценама нових безбедносних изазова, ризика и претњи, са тежњом да обезбеди унапређење и изградњу оних способности које највише могу допринети безбедности свих чланица савеза.

¹² East - West Parliamentary Practice Project (EWPPP): *L legislatures and Citizens: strengthening democratic institutions and civil society in the Western Balkans*, [http://www.ewppp.org/programmes/western Balkans.php](http://www.ewppp.org/programmes/western%20Balkans.php)

Нестанком биполарне поделе света, НАТО је преузео одговорност за безбедност у целој Европи, са циљем да државама у транзицији помогне у прилагођавању система националне безбедности новој европској безбедносној архитектури, при чему је свакако преузео примат над свим осталим колективним системима безбедности на евроатлантском простору.¹³

Данас су земље западног Балкана чланице НАТО-а или Програма Партнерство за мир. Овакво опредељење проистекло је, свакако, из прихватања идеје да овај вид савезништва доприноси политичкој стабилности и знатно јача сопствени имиџ и утицај у међународној заједници. Наравно, на тај начин стварају се добри услови за реализацију властитих националних циљева и интереса, уз њихово максимално поштовање, јер:

- мобилизација националних оружаних снага држава чланица НАТО-а и њихово учешће у међународним операцијама не могу се реализовати без одлуке државних институција њених чланица;

- државе чланице НАТО-а имају једнака права и обавезе унутар савеза. Главне одлуке се доносе консензусом, чиме се елиминише неадекватан однос између држава, без обзира на њихову величину и економску моћ;¹⁴

- национална безбедност сваке државе има увек високу цену. Без обзира на то што улазак у НАТО пред државе поставља и одређене финансијске захтеве, они су свакако мањи од оних које би држава морала да издвоји у случају изградње самосталног одбрамбеног система;

- чланство у НАТО-у омогућава државама боље услове за трансформацију оружаних снага у складу са савременим захтевима и потребама;

- улазак у НАТО не означава и аутоматски долазак нуклеарног наоружања на територију нових чланица. Нови концепт НАТО-а у потпуности подржава процес редукције нуклеарног потенцијала и истиче важност еколошке безбедности, као и заштите од биолошког и хемијског оружја;

- чланство у НАТО-у не подразумева обавезу размештања страних војника на националној територији, ни изградњу нових војних база. Наиме, конвенционални сукоб више није у фокусу стратегије савеза. У том смислу треба посматрати и одлуку САД да се у току фазе „GATE-3“ „ослободи“ базе „Бондстил“ на Косову и Метохији;

- такође, анализа политичког, економског и безбедносног утицаја намеће закључак да чланство у НАТО-у има глобалне геополитичке, односно геоекономске импликације на економију једне земље, јер пружа снажан подстицај страним директним инвестицијама, повећава поверење у политичку и економску будућност државе и утиче на пораст међудржавне трговине између нових и старих чланица.

Евидентно је да новим стратешким концептом НАТО-а Западни Балкан више није у фокусу збивања, али се никако не занемарује напредак земаља из региона које су чланови Програма Партнерство за мир, док се од чланова очекује веће учешће у мисијама за стабилизацију и реконструкцију нестабилних територија у свету. Истовремено, НАТО преко својих програма, као што су Акциони план чланства (Membership Action Plan, скраћено MAP) и Индивидуални партнерски акциони план (Individual Partner Action

¹³ Јанковић Д.: *Евроатлантске интеграције као могуће безбедносно опредељење Републике Србије*, Војно дело 4/2007, стр. 34.

¹⁴ Наравно, не смемо занемарити чињеницу да НАТО инсистира на имплементацији западних вредности као предуслову за улазак у овај савез.

Plans, скраћено IPAP), и институција ЕАРС-а и ПфР-а, даје могућност за сталну комуникацију и консултације са Алијансом у смеру одређивања индивидуално профилисаних политичких, економских и војних реформских циљева држава – партнера.

НАТО се неретко промовише као ефикасан инструмент за промоцију демократије у такозваним новим демократијама. Међутим, овакви ставови су се показали као крајње проблематични, јер је чињеница да демократизација и даљи напредак земаља западног Балкана ипак највише зависе од унутрашњих чинилаца.¹⁵ Истовремено, процес ширења НАТО-а неминовно проузрокује раздвојеност између земаља чланица и оних које то нису. Такав тренд итекако може довести до озбиљнијих безбедносних проблема, доводи до нове линије раздвајања између чланова и оних који то нису, што такође може представљати озбиљан безбедносни проблем у региону.

С друге стране, коначна одлука нпр. Републике Србије у вези са чланством у НАТО-у сигурно зависи од „специфичног“¹⁶ искуства које наша земља има са Алијансом и чињенице да, и поред комплементарности два процеса, уласком у НАТО засигурно се убрзавају европске аспирације Србије¹⁷. Подршка јавног мњења у Србији за овакав аранжман још увек је врло скромна, јер су односи између НАТО-а и Србије током последње две деценије били више него тешке природе. Такође, не сме се занемарити ни историјски амбивалентан однос НАТО-а према Србији, као и неминовно повећање безбедносне осетљивости наше земље на терористичке претње.¹⁸

Интеграција у ЕУ

У условима деловања савремених безбедносних изазова, ризика и претњи, већина европских држава полази од становишта да имају исте или сличне заједничке и опште вредности. То су: демократија, тржишна економија и владавина права, укључујући поштовање људских права и слобода.

У условима деловања савремених безбедносних изазова, ризика и претњи, све чланице ЕУ заступају став да је европска безбедност недељива, односно да безбедност сваке државе појединачно зависи од безбедности окружења. Такође, став је да Европа није усамљено острво и да европска безбедност зависи од ширег

¹⁵ Reiter D: *Why NATO Enlargement Does Not Spread Democracy*, *International Security*, 25(4), 2001., p. 41.

¹⁶ Још увек је свеже и трауматично искуство из НАТО бомбардовања 1999. године.

¹⁷ Постоји велико поклапање између услова за пријем у НАТО и Копенхашких услова за учлањење у Европску унију. Највећу разлику, заправо, представља војни критеријум који је НАТО предвидео Студијом о проширењу, као и то што ЕУ већи значај даје економским критеријумима. Због ових подударности теза о постојању Копенхашког услова има основа. Уколико испуњавање услова за пријем у НАТО истовремено значи и испуњавање дела услова за учлањење у ЕУ и уколико то испуњавање добије своју потврду у виду позива за учлањење у НАТО, може се очекивати да такав вид потврде представља додатну гаранцију ЕУ да је та држава поуздан савезник. То, свакако, не значи да постоји аутоматизам, односно да би пријем у НАТО сигурно довео и до пријема у ЕУ, јер и један и други пријем, поред самог испуњавања услова, највише зависе од политичке воље чланица, као и од одлуке о пријему коју оне треба да донесу.

¹⁸ Коначна одлука у вези са чланством Србије у НАТО-у не сме бити исхитрена, него креирана постепено, корак по корак, уз сталну едукацију становништва и стручну јавну расправу о свим аспектима таквог чина. За нас је, за сада, приоритет да искористимо све механизме који су на располагању из Програма Партнерство за мир, што свакако не представља негацију актуелне војне неутралности.

трансрегионалног и глобалног окружења. Управо зато је изражен интерес земаља чланица ЕУ за ширењем сарадње и очување безбедности и изван европског континента.¹⁹ Дакле, са аспекта унутрашње европске безбедности чланице су одређене да у оквиру ЕУ развијају модел кооперативне безбедности.

Током приступног процеса, као и самог чланства у Европску унију, на сваку државу се одражавају одређени непосредни и посредни утицаји, који могу бити краткорочни или дугорочни:

1. на политички приступ – политику безбедности и одбране (стратегију националне безбедности, одбране, детерминанте спољне политике);
2. на процес доношења одлука;
3. на организацију система или сектора безбедности и одбране;
4. на безбедносно-одбрамбене способности;
5. на економисање и буџетирање у систему безбедности и одбране;
6. на систем војног здравства, регрутни систем и попуно, на војно школство, обуку, вежбе итд.
7. на одбрамбене технологије, опремање и развој војнобезбедносних снага.

Земље западног Балкана делом су постале чланице ЕУ, а неке од њих се налазе на том путу. Квалитативна и квантитативна анализа свих утицаја интеграције у ЕУ ових земаља била би преобимна за изношење, али у овом раду биће наведен само део утицаја на основу сепаратних резултата истраживања заснованих на критеријуму интуитивне вредносне скале самих истраживача:

- Утицај на политику безбедности и одбране сваке државе подразумева измену њених основних концептуалних докумената: устава, националне стратегије безбедности, стратегије одбране и, последично, низа законских и подзаконских аката. У суштини те измене би биле у правцу: конкретизације одредбе ЕУ као субјекта безбедности и одбране; конкретизације ширења безбедносне одговорности појединачне земље на заједничку европску безбедност, редеофинисање надлежности доносиоца одлука о ангажовању националних војних и безбедносних снага изван националних граница; елиминацији одредби о било којој врсти претњи од држава из окружења; учешћа националних војнобезбедносних снага и других капацитета у заједничкој безбедности ЕУ; дефинисања националних војнобезбедносних капацитета за каталог снага на располагању ЕУ и њихово обавезујуће учешће у заједничким акцијама у оквиру ЗБОП ЕУ у свету и сл.

- Транснационални карактер изазова, ризика и претњи који изискују наднационално супротстављање. Управо чланство у ЕУ и заједничко деловање увећава ефикасност држава у супротстављању савременим изазовима, ризицима и претњама: као што су тероризам, организовани криминал, различити видови угрожавања животне средине, климатске промене, природне и техничко-технолошке катастрофе, угрожавање енергетске безбедности, и сл.

- Усклађивање националне буџетске политике за сектор безбедности и одбране са одговарајућом политиком/механизмом финансирања заједничких акција ЕУ, по-

¹⁹ За европску безбедност је од кључне важности партнерство са НАТО-ом у целини и појединачно са САД, али и јачање безбедносне сарадње са актерима из других региона света. У приступу глобалној безбедности и другим глобалним питањима у међународним односима ЕУ се залаже за поштовање Повеље и ауторитета УН-а, принципа завршних аката ОЕБС-а из Хелсинкија и Париза, међународног права и за успостављање делотворног мултилатерализма.

знатом под називом „ATHENA“,²⁰ путем које свака чланица партиципира у финансирању операција и мисија ЕУ.

- Успостављање регионалне сарадње, добросуседских односа и пуне сарадње са Међународним кривичним судом за бившу Југославију (ICTY). Њихово испуњавање само по себи подразумева елиминацију критичне количине нерешених регионалних безбедносних питања.

- дефинисање мисије на националном нивоу (састав, улога, задаци, везе са ресорним националним институцијама и органима итд.) у органима и телима ЗБОП ЕУ.

- успостављање и/или ојачавање већ успостављених сегмената делотворне демократске цивилне контроле безбедности и одбране („ресорних министарстава силе“) у складу са општим начелима цивилног демократског друштва развијеног у државама „старе демократије“, чланицама ЕУ.

- Могућности за развој националног војноиндустријског комплекса кроз ефикасно отклањање недостатака војних и безбедносних способности снага стављених на располагање ЕУ и учешће у развоју заједничких европских програма о војној опреми и наоружању у оквиру Европске одбрамбене агенције.

- Развијање европске безбедносне културе, кроз осећај припадности европској породици народа и одговорности за очување европских вредности.

Наведени су само неки облици утицаја чланства земаља западног Балкана у ЕУ на њену политику и праксу у области безбедности и одбране на општем, државном нивоу. Током операционализације могу се очекивати још бројни други задаци и последице које ће се првенствено односити на обуку, опремање, вежбе и ангажовање војних и других безбедносних састава. Свакако, чланство у ЕУ за земље западног Балкана може имати веома позитиван одраз и на њихове политике безбедности и одбране и на укупну спољну безбедност и унутрашњу стабилност сваке понаособ.

Једна од, свакако, најефикаснијих полуга за унапређење европских одбрамбених способности у области управљања кризом је Европска одбрамбена агенција (European Defence Agency – EDA). Основана је 2004. године заједничким напором Савета министара, са циљем да се заједничка спољна и безбедносна политика одржи на достигнутом нивоу, али и да се стално делује у правцу њеног унапређења у будућности.

Кључне области деловања Европске одбрамбене агенције су:

1. развој одбрамбених способности (Development of defence capabilities),
2. промовисање истраживања и технологија у области одбране (Promotion of defence research and Technology – R&T),
3. промовисање сарадње у области опремања наоружањем и војном опремом (Promotion of armament cooperation) и
4. стварање конкурентног тржишта наоружања и војне опреме и јачање технолошке и индустријске базе Европске уније (Creation of a competitive European Defence Equipment Market and strengthen the EDTIB).

Ове четири области деловања окосница су за формирање ланца у развоју потребних одбрамбених способности, почев од дефинисања захтева, преко истраживања и сарадње, до испоруке наоружања и војне опреме из индустријских капацитета. Већа са-

²⁰ Décision 2004/197/PESC du Conseil du 23. février 2004 créant un mécanisme de gestion du financement des coûts communs des opérations de l' Union européenne ayant des implications militaires ou dans le domaine de la défense, *Journal Officiel de l' Union européenne*, No L 63, du 28 février 2004, p. 68.

радња и међусобна повезаност држава чланица ЕУ треба да обезбеди успешно реструктурирање индустријских капацитета, унапређење механизма понуде и тражње наоружања и војне опреме у европским размерама, што је и примарна потреба индустрије.

Од укупно двадесет и осам држава чланица Европске уније, њих двадесет и седам учествује у раду и функционисању ЕДА – све осим Краљевине Данске.²¹ У Управљачком комитету ЕДА налазе се министри одбране држава чланица ЕУ које финансирају годишњи буџет ЕДА, обезбеђују учешће националних експерата у пројектима и програмима ЕДА, те финансирају део пројеката од националног интереса ради унапређења својих одбрамбених способности. Преко Агенције развија се сарадња са међународним организацијама и трећим државама, односно са свим субјектима који на неки начин користе услуге ЕДА.

Министар одбране Републике Србије је 13. децембра 2013. године у Бриселу потписао Административни уговор о сарадњи између Министарства одбране Републике Србије и Европске одбрамбене агенције (ЕДА). На тај начин Република Србија је постала прва земља у региону западног Балкана која је обезбедила конкретне предуслове за унапређење интероперабилности са државама чланицама ЕУ, али и јачање домаће наменске индустрије и истраживачких потенцијала и, на тај начин, унапређење војних и одбрамбених способности.

Јачање регионалне сарадње као прелазни период или алтернатива интеграцијама у међународне безбедносне организације

Први покушаји регионалне сарадње на Балкану нису новијег датума, јер их налазимо крајем 19. века (Балкански споразум, Балкански пакт, предлози о балканској федерацији и слично). Најновији период регионалних иницијатива и организација коинцидира са процесом „консолидације“ политичких и економских односа између нових земаља западног Балкана, с једне стране, што је праћено и подстицано процесом проширења Европске уније на регион централне и југоисточне Европе средином прве деценије 21. века.

Регионална сарадња није само услов уласка у ЕУ и европских интеграција Западног Балкана већ и насушна потреба ових држава²². Сарадња допуњује, јача и помаже, али не може да замени пут ка учлањењу у ЕУ. Добросуседски односи, плодан политички дијалог у региону, примена заједничке стратегије у решавању проблема који су заједнички за регион јесу циљеви који, ако се остваре, јачају поверење ЕУ према овим државама. Привредни развој ових земаља зависи и од њихове способности да „реконструишу“ овај регион који је расцепкан и дубоко подељен због догађаја у претходном периоду. Успешна регионална сарадња показује степен помирења различитих етничких заједница после жестоких сукоба у прошлости. Практично, ЕУ пружа политички оквир, односно поставља услове и подстиче регионалну сарадњу.

²¹ Данска се определила да не учествује у дефинисању и спровођењу одлука ЕУ које имају одбрамбене импликације, па самим тим и у раду ЕДА, позивајући се на тзв. opt-out клаузулу.

²² О Стратегији ЕУ за остваривање регионалне сарадње видети у: *Evropska komisija, Regional Cooperation in the Western Balkans: a policy priority for the European Union*, EUR-OP, Luksemburg, 2006.

Пакт за стабилност земаља југоисточне Европе имао је кључну улогу у регионалној сарадњи. Поред тога, Пакт се старао о бројним иницијативама и програмима остваривања регионалне сарадње, а основан је на предлог Немачке са задатком да усклађује и помаже спровођењу регионалних пројекта својих партнера (земље југоисточне Европе, Европска комисија, НАТО, ОЕБС, Међународне финансијске институције, чланице ЕУ, САД, Русија и други). Оснивачким документом је уређено да Пакт има три велика „радна стола“: за демократију и људска права, за економску обнову, сарадњу и развој, као и за питања безбедности и одбране. У оквиру неколико десетина области и више десетина регионалних пројеката, Пакт је посебно подстакао кључне облике сарадње, попут слободне трговине, сарадње у области безбедности и изградње поверења, сарадње цивилног друштва и друго.

Европска унија је у време председавања Француске иницијално самит земаља ЕУ са једне стране, и земаља западног Балкана који је имао основни циљ да отвори пут за регионалну сарадњу и помирење земаља са простора бивше Југославије. Усвојена је заједничка декларација, а пет земаља из региона обавезале су се да између себе закључе регионалне споразуме о сарадњи који ће бити основа за политички дијалог, регионалну зону слободне трговине и блиску сарадњу у области правосуђа и унутрашњих послова. Ови споразуми представљаће елемент процеса стабилизације и придруживања, а продубљење регионалне сарадње ићи ће паралелно са придруживањем ЕУ. Ради тога, шефови држава и влада ЕУ потврдили су европску перспективу земаља које учествују у Процесу стабилизације и придруживања, и њихов статус потенцијалних кандидата за чланство.

У јуну 2003. године у Солуну је одржан други самит шефова држава или влада земаља чланица ЕУ и пет земаља западног Балкана (Албанија, БиХ, Србија и Црна Гора, Хрватска и Македонија). На наведеном скупу усвојена су два документа која су од кључног значаја за даљи развој односа између ЕУ и региона, и то Заједничка декларација и Солунска агенда за Западни Балкан²³. У декларацији се наглашава да је будућност Балкана унутар ЕУ, али се наглашава да брзина процеса интеграције зависи првенствено од земаља западног Балкана. Поред тога, за државе западног Балкана и њихове интеграције важан је документ који је усвојио Европски савет ЕУ, под називом „Солунска агенда за Западни Балкан – напредак ка европској интеграцији“. Документ садржи стратешке основе за развој сарадње према земљама нашег региона. Његови основни елементи су:

- потврђује се европска перспектива земаља западног Балкана, уз чврсто наглашавање свих обавеза и услова које би земље требало да испуне у процесу уласка у ЕУ,
- најављује се јачање процеса стабилизације и придруживања, путем следећих мера:
 - развој политичког дијалога,
 - развој сарадње парламената,
 - увођење инструмента „европског партнерства“
 - отварање неких интерних програма ЕУ и за земље западног Балкана,
 - развој сарадње у областима унутрашњих послова и правосуђа, посебно у борби против организованог криминала,
 - подршка економском развоју и
 - подршка регионалној сарадњи.

²³ Видети: www.europa.eu.org или www.stabilitypact.org

Чињеница да је Солунски самит био други, али за сада и последњи самит одржан између Европске уније и земаља Западног Балкана у периоду од 2003. до 2010. године, јасно илуструје одређени политички пад интереса Европске уније за овај регион. Након неколико иницијатива за одржавање састанка на вишем нивоу, тек је Шпанија у првој половини 2010. године успела да одржи симболични састанак министара иностраних послова ЕУ и земаља западног Балкана. Овај састанак је представљао више симболичан скуп, на којем чак нису ни учествовали сви министри, при чему нису донесени оперативни закључци. Због тога, Солунски самит и даље остаје главна референца за стратешку политику ЕУ према региону.

Поред наведених, и многе друге различите иницијативе у овом делу Европе позитивно утичу на нове облике понашања, на превазилажење ускогрудог национализма и свести о самодовољности држава. Иницијативе подстичу сарадњу администрација, привредних и других кругова земаља региона, смањују разне врсте препрека и олакшавају комуникацију у региону, стварају мреже контаката самим својим постојањем и активностима, утичу на јавно мњење и на стварање свести о заједничким циљевима свих држава региона. Оне олакшавају процесе припремања прекограничних пројеката и ангажовања међународних финансијских средстава. И поред позитивне оцене у погледу „микроефеката“ регионалних иницијатива, такође треба констатовати да ове иницијативе и облици мултилатералне сарадње до сада нису заиста биле пресудне у напорима држава региона да се обезбеди интеграција у ЕУ или да се промени политички и економско-социјални амбијент региона.

Анализа структуре и начина формирања регионалних иницијатива које су активне на Балкану указују на то да је мало њих представљало аутохтони производ самих балканских земаља. Велики број иницијатива су или формиране изван региона Балкана, па се прошириле и на државе западног Балкана, или је њихов настанак последица подстицаја развијених земаља. Поред тога, већина, ако не и све регионалне иницијативе, од самог почетка су замишљене као комплементаран облик процесу интеграција чији се главни токови одвијају у оквиру Европске уније. Оне представљају допуну европској архитектури, а не замену за укључивање земаља западног Балкана у ЕУ и друге паневропске организације. Због тога, евентуално кашњење, заостајање региона западног Балкана у процесу интеграције у ЕУ повратно делује и на улогу и на резултате регионалних иницијатива и њихов утицај на стање у региону. Питање регулисања безбедности у ужем и ширем смислу (*soft security issues*), борба против криминала и корупције показују се као кључна питања на Балкану који захтевају специфичне методе и решења на регионалном нивоу.

Закључак

Савремене међународне односе све више карактерише глобална узбурканост, са све израженијим поларизацијама, социјалним и политичким тензијама, верским и етничким сукобима, односно са ризиком у најширем смислу те речи. Већ је поминуло да неизграђеност демократских система и економска неразвијеност директно утичу на даљи развој ресурса, а традиционалне претње безбедности биће само повод за фундаменталистичке покрете и ширење тероризма и организованог криминала, као тренутно највеће претње за стабилност међународног мира.

Данас се систем безбедности посматра као комбинација свих карактеристика или делова система безбедности. Зато можемо рећи да је безбедност једна недељива (интегрална) друштвена појава која настаје у времену и простору, без обзира на то да ли је схватамо као стање, функцију, организацију, политику или нешто друго. Национална безбедност је и даље веома значајна, али се све мање остварује само кроз јачање појединачне безбедносне способности државе. Достижање жељеног степена националне безбедности, у савременим условима, остварљиво је, пре свега, сарадњом у оквиру региона, који сада посматрамо као примарни простор појединачне и глобалне безбедности.

Проучавајући стратегијска документа већине савремених држава, долазимо до закључка да се безбедност све чешће прелива из претежно војне сфере и на друге области, првенствено економску, енергетску, социјалну и еколошку безбедност, при чему ће све више расти значај безбедности појединца. Јачање интеграционих процеса у области безбедности, интензивирање економске и културне сарадње и међузависности, јачање демократских процеса и стварање мултиполарног света ствараће услове који ће умањивати могућност великих сукоба и оружаних конфликата.

Сматра се да систем безбедности, поред осталог, служи и за успостављање унутрашње и спољашње равнотеже у оквиру међународне заједнице. Као најважније вредности које се чувају и унапређују деловањем система националне безбедности најчешће се убрајају: идентитет, опстанак у најширем значењу те речи, опстанак државе, национални опстанак, физичко самоодржање, територијални интегритет, политичка самосталност, квалитет живота и др. Неретко, национална безбедност се доводи у везу или се поистовећује са државном безбедношћу, јер се објашњава као скуп свих безбедносних функција одређене политичке заједнице, чији је циљ организована заштита виталних националних интереса. Савремена национална безбедност треба да деловањем државе омогући владавину закона ради стварања опште климе погодне за друштвено-економски, социјални и културни развој грађана и заједнице у целини.²⁴

Степен остваривања задатака унутар одбрамбене делатности различит је од земље до земље, зависно од правног оквира и поимања безбедносне ситуације.

Тако, на пример, у условима нових ризика и претњи за унутрашњу безбедност, попут пролиферације оружја за масовно уништавање, организованог криминала, трговине дрогом, илегалних миграција и међународног тероризма, добри обавештајни подаци сматрају се подацима од суштинске важности за сваку државу. Отуда су многе земље доделиле шира овлашћења обавештајним службама, што са друге стране изискује повећавање улоге парламента у уравнотеживању нарастајуће моћи обавештајно-безбедносне делатности са грађанским слободама и људским правима.

Нове претње безбедности довеле су до одређене измене у приступу њеном очувању, што је довело до заузимања заједничких ставова УН-а, НАТО-а, ЕУ, као најутицајнијих међународних субјеката безбедности да је евроатлантска безбедност недељива и да слобода, демократија, људска права и либерална економија представљају заједничке вредности и заједничке интересе. Управо таква промишљања довела су до развијања различитих концепата безбедности, које можемо

²⁴ Симић, Драган: *Наука о безбедности: Савремени приступи безбедности*, Службени лист СРЈ, Београд, 2002.

сврстати у три најзначајније групе: концепт колективне безбедности, концепт сарадње у безбедности и концепт колективне одбране.

У безбедносном смислу Западни Балкан се у последња два века најчешће повезује са политичком нестабилношћу, коју готово увек прате оружани сукоби. Политички нестабилан, овај део Европе, економски и културно заостао, представља изузетно погодно тло за ескалацију веома сложених безбедносних изазова, ризика и претњи који се огледају кроз јачање организованог криминала, опасности од тероризма, нерешена питања граница и оптужби за геноцид, повећање незапослености, недовољну имплементацију норми у области људских права и права националних мањина, неизграђеност тржишта, представљају и даље озбиљне чиниоце нестабилности у региону.

Веома важан предуслов за заједничко, координирано деловање држава западног Балкана ради достизања повољног безбедносног окружења је правилно идентификовање безбедносних изазова, ризика и претњи.

Стратегијска анализа изазова, ризика и претњи по националну безбедност држава западног Балкана истиче транснационални, асиметрични карактер и међузависност савремених ризика и претњи по међународну безбедност. Они сами по себи намећу суштинску и географску недељивост безбедности и актуелизују потребу изградње кооперативног приступа безбедности, односно адекватних капацитета и способности земаља западног Балкана за самостално и заједничко супротстављање регионалним безбедносним претњама. Изазови који угрожавају безбедност држава овог региона, али и њихово геополитичко и геостратешко окружење, практично искључују могућност достизања жељеног степена безбедности и успешног развоја, ослонцем на сопствене снаге. Због тога савезништво представља начин да се сачувају витални национални и државни интереси и повећа укупна друштвена и одбрамбена моћ.

Оваква испреплетеност и међузависност безбедносних изазова, ризика и претњи превазилази способности самосталног одговора земаља у региону, односно не могу се ограничавати административним границама. Зато се све чешће намеће потреба за прихватањем тзв. „свеобухватног приступа“ којим се опасности смањују и отклањају међудржавном и регионалном сарадњом и тражењем заједничких одговора и решења, пре свега кроз дијалог, партнерство и усклађивање законске регулативе.

Сасвим је извесно да је због међусобне условљености безбедности региона западног Балкана неопходно успоставити заједничку стратегију, односно регионалне и националне механизме који ће успешно савладавати актуелне изазове, ризике и претње безбедности.

Савремени изазови, ризици и претње захтевају сагледавање новог места и улоге Западног Балкана, а пре свега Босне и Херцеговине, Републике Македоније, Републике Србије и Црне Горе, у контексту међународних интеграционих процеса.

Сведоци смо чињенице да међународна заједница не примењује уједначену стратегију према Западном Балкану. Њен наступ варира од блиске сарадње до условљавања и стварања напетости према неким земљама, чиме повећава опасност од регионалних конфликта. Оваква ситуација намеће државама западног Балкана потребу да дефинишу и спроводе јаснију и самосталнију спољну и безбедносну политику. Са друге стране, да би испуниле постављене стратегијско-доктринарне циљеве који се односе на развој регионалне сарадње у области безбедности и да би политике безбедности

биле недвосмислене, државе западног Балкана мораће да користе, поред државног, и регионални потенцијал, развијајући културе мира и међусобне сарадње.

Све то указује на неопходност прихватања новог безбедносног обрасца и потребе координације између земаља западног Балкана ради супротстављања савременим безбедносним изазовима, ризицима и претњама, што се најбоље постиже чланством у регионалним иницијативама и укључивањем у колективне системе безбедности.

Литература

1. Graham, A.: *The EU's External Action Service: new actor on the scene*, Commentary, 2011 (www.epc.eu).
2. Симић Р. Д.: *Наука о безбедности – савремени приступ безбедности*, СЛ СРЈ, Београд, 2002.
3. *Интеграција Западног Балкана у мрежу глобалне безбедности*, уредио Симић Р. Д., Удружење за студије САД у Србији, Чигоја штампа, Београд 2011.
4. Лопандић, Д.: *Регионалне иницијативе у југоисточној Европи: институционални облици и програми мултилатералне сарадње на Балкану*, Институт за међународну политику и привреду, Европски покрет у Србији, Београд, 2001.
5. Cheney, D.: *NATO must be intact*, The Washington Times, October 22, 1991.
6. *Енциклопедија политичке културе*, Савремена администрација, Београд, 1993.
7. *European Security and Defence Policy: The first ten years (1999–2009)*, Edited by Giovanni Grevi, Damien Helly and Daniel Keohane, Institute for Security Studies European Union, Paris, October 2009.
8. *EU: Civilian Crisis Management: Preparing for Flexible and Rapid Response*, European Security Review, ISIS Europe. No 25, March 2005.
9. *Evropska komisija, Regional Cooperation in the Western Balkans: a policy priority for the European Union*, EUR-OP, Luksemburg, 2006.
10. Јанковић, Д.: „Евроатлантске интеграције као могуће безбедносно одређење Републике Србије“, *Војно дело*, 4/2007, Београд, 2007.
11. *Journal Officiel de l' Union européenne*, No L 63, du 28 fevrier 2004.
12. Кисинџер Х.: *Дипломатија*, Верзал прес, Београд, 1999.
13. Ковач М.: *Политика или војна неутралност Републике Србије*, Публикација Економија и безбедност, ЦЦВО, Београд, 2009.
14. Reiter D.: *Why NATO Enlargement Does Not Spread Democracy*, International Security, 25(4), 2001.
15. Starova A., *Albania: National Trends in Security Sector Reform, vo Security Sector Governance in the Western Balkans*, Istvan Gyarmati and Scott Vesel (eds.), Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2004.
16. *Стратегија националне безбедности Републике Србије*, Београд, 2009.
17. Нај, С., Џ.: *Како разумевати међународне односе – увод у теорију и историју*, Стубови културе, Београд, 2006.
18. East-West Parliamentary Practice Project (EWPPP): *Lagislatures and Citizens: strengthening democratic institutions and civil society in the Western Balkans*, [http://www.ewppp.org/programmes/western Balkans.php](http://www.ewppp.org/programmes/western%20Balkans.php)